

10

~~Затяжка~~

41

О. Мизюк.

М. Мановал як поет.

Львів. Библиотека
А.Л. УРСР

W. H. V. 1945
5640

сб

58776

6016 (134)

О. МИЦЮК

М. ШАПОВАЛ ЯК ПОЕТ

(Спроба характеристики).

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

З додатком Композиції П. Сениці „Гей, свинота“.

Редько

КИЇВ

Друкарня В. Бондаренка та П. Гніздовського.
1917.

ЖИДНИ О

ПЛАТОН М

ТВОЯ КЯ

СЪОБЩЕНИЕ НА ПЪРВОМАЙСКОТО СЪОБЩЕНИЕ

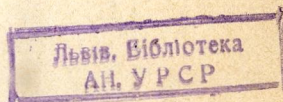
1950

О. МИЦЮК

М. ШАПОВАЛ ЯК ПОЕТ

(Спроба характеристики).

З додатком Композиції П. Сениці „Гей, свинота“.

Ремішко

КИЇВ
Друкарня В. Бондаренка та П. Гніздовського.
1917.

don

ХІРІМ О

ПАПОДАШ М

ЯК ПОСТ

Сторона перша

Видання перше, Львів, 1901

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4001

ПЕРЕДМОВА.

Серед широкої публіки почувається, я б сказав, гостра потреба знайомитися з посталями поетів та письменників, котрі й зараз живуть між нами на грішній землі. Особливо з посталями молодих, починаючих поетів чи письменників. В свою чергу і ті літературні сили хочуть, аби про їх гарно чи погано, але щось говорилося і більшість з їх того марно жде не діждеться.

Бувши членом Літературно-Наукового oddілу Харківського Товариства імені Квітки-Основ'яненка, я запропонував ряд рефератів про наші молоді поетичні та письменницькі сили і оден з їх зготував сам та весною 1915 р. виголосив у публичнім зібранні того Товариства в Харкові.

Тоді ж ще мною було зауважено і нині підкреслюю те, що я не фаховий критик, а даю лише соціально-психологічну характеристику, знаючи наперед трудність такого завдання і скромність своїх сил.

Я профан в цій справі, тож може й помиляюся, коли думаю, що людина і її творчість, є щось одне, нерозривне, суцільне. Не уявляючи людини, як такої, тяжко зрозуміти її продукцію, тому і вибрав я темою свого реферату М. Ю. Шоповала як поета, якого я змалечку знаю і з яким в житті до останніх днів не розминаюся.

Знаючи чоловіка, я не на осліп підхожу до того, як — з одного боку — громадське життя, як небо в ясній воді, оббивається у псіхиці людській, а з другого, як людський дух реагує на ті чи другі соціальні та інші явища...

Я пробую намалювати постать, живу постать, з душею, серцем, кров'ю... доброї чи злої; але нашої переходового типу людини. Малюю о скільки те міні вдалося нерівний шлях, яким йшов її розвій.

Більшість з нас простувала такими ж шляхами...

М. Шаповал як поет *).

На Слобідській Україні, де межує Харків-Серебрянка з Катеринославщиною

Підперезав село убоге
Гінкий вигадливий Дінець **)

і тече собі тая тиха, ясна, срібна річенька

Біжить, не спиниться ніколи
По між гаями, по степах,
Лани оре широкополі
І в'язне в щелях і горах.

По правім боці Дінця стоять крейдяні гори, а між тими крутими горами своїм білим верхом уже здалеку визначається одна: на їй бо манячить у млі високій темний хрест. Ото так одзначено одміну панщини і вихід селян на волю. Холодний темний хрест закріпив гарячі світлі почуття селян слободи Серебрянки, що розляглася під тією горою над Дінцем.

В тім селі у 1882 році знайшлося дитинча, якому вже на роду було написано все життя своє прагнути до вільної волі, а через те і нести іноді тяжкий хрест. Його рідні—крест'яне—не мали ні земельного наділу, ні хати, „ні кола ні двора“. Злидні вже витріщали очі в саму колиску хлоп'яти. Вони волочилися за сім'єю де б тільки не робив і чим би не заробляв батько Шаповала: мирошником на воді, тесляром, шахт'юром чи лі-

*) Доклад читаний 8 квітня 1915 року в товаристві імені Г. Квітки-Основ'яненка у Харкові, виправлений і доповнений.

**) Всі вірші oprіч трьох, одзначених особо, беруться з поезій М. Шаповала.

совим об'їздчиком... Старим володіла, йому надри-
вала груди злиденна думка про шмат хліба.

Одна думка пале душу
Чи він робе, чи обїда
Де на завтра він добуде
Собі, жінці й дітям хліба.

Надломлений роботою, обтяжений турботами про завтрашній день, покірний долі, смирний чоловік не він передав свої духовні особливості синові, а мати. Вона, колишня красуня, квітка степів, своє зробила, як спородила сина. Няньчила ж і виховувала його сама природа. Могла б сказати мати словами великоруського поета:

В няньку я йому дала
Вітер, сонце та орла.

Без догляду, росло собі мале, як всі діти бідних людей, як всі селянські чи робітничі

Голі, ошарпані діти.

У спадок синові дала ненька не багатство матеріяльне, а живий розум, багату псіхіку, різнородно талановитість та незалежність.

**Комишу-
ваха.**

Батько й мати поета, ці ранні пролетарі на нашій многоземельній країні, „на нашій не своїй землі“, не завжди мали про чорний день копійку, а про завтра палива для печі і шматок хліба. А про те самі неграмотні і заробляючи в темряві Голубівських шахт — помітивши у малого любов до науки вирядили його за світлом до 2-х класової школи у с. Комишувахи. В глибокі завальні зими, як всі хлопчакки перелазили снігові замети обуті в чобітки, тільки Шаповал стрибав по їх без калош в дірчатих черевиках і вдягнутий у подраний козушок. Літом інженер давав йому заробити, пускав у контору писати, на зіму він знов вертався до школи. В останню зіму, коли йому було літ 16, він з'явився у Комишувахи в демісезоні, що недоношений подарував йому з свого плеча інженір. У хлопця була одна думка: коли б і після закінчення 2-х класової школи вчитись ще далі. Грошей нема... І фантазія його, яку

поділяв і я, — його ровесник, що вчивсь з ним в тій же 2-х класовій школі, шукаючи джерел підказувала найвні до того дороги. Як би то якомусь цареві, королеві чи там князеві затівали злодії якусь згубу. В рішучу хвилину де-ни-візьметься він, Микита, спасав високу особу, і на запит тієї хто ти, одвічає: я той, що дуже бажає вчитись у гімназії і університеті, але не має грошей. Висока особа на свій кошт вчить його і таким чином намір його здійснюється.

Розуміється ніяких тих добрих князів, графів **У лісовці.** чи царів пролетарському хлопцеві на шляху не трапилося і помічі од їх він не мав. Як тільки скінчив двох-класову школу він приймається за конкурсні іспити до лісової школи. Самотужки, своїм лобом і одчиняє собі до неї двері. Йому, як кращому учневі, дали повний казенний кошт і такою ціною придбали собі право готувати з нього лісового кондуктора, вічного помішника казенного лісничого. На думку навчителів лісової школи ідеальний помішник той, хто у всьому слух'яний, не має своїх поглядів і не має свого я. Відціль — спроби вибивати з лісників всю їхню індивідуальність. І треба сказати вони совісно це робили. На протязі більше двох літ нечуваний інтелектуальний і моральний гніт давив хлопця. Спустошали душу з одного боку, а вона виливалася з другого. Лісова школа у самім лісі. З одного боку 200-літні дуби, з другого сосни, з третього берези і з останнього сад — ця обстановка будила творчі сили духа. Шаповал в типі лісовій добре починає грати на гітарі, чудово співає рідні пісні і тим, як і весь наш гурт лісників, одводить душу. І на прощання його не могли не скривдити: екзаменаційна комісія доки був командирований од міністерства хліборобства голова — ухвалив Шаповалу першу нагороду, а як тільки того голову вирядили — нагороду йому не дали. Ображений, зачіплений за живе кривдою він випростовується з варварського гніту і, як добра сталева пружина, розгинаючись одкидається в другий протилежний бік: од повного гніту до повної волі, од казенних авторитетів до безмежного скептицизму, „не сотвори собі куміра“...

Характеристика доби.

Після останньої русько-турецької війни розпочалася в Росії тяжка реакція, „мракобѣсія“, що без просвітку тяглася 25 літ, аж до 1905 року. З усієї сили абсолютизм повстав проти заноса з Заходу конституційного насіння. Аби не пустило воно паростків, темний злий ґеній недавно-минулого — Победоносцев, що вертів царями як хотів, з країни зробив снігові пустині — все заморозив. Він любив казати: Росія це ледяна пустиня, по якій мчить борзий кінь. Так, дійсно той борзий кінь — царизм та бюрократія — міг по волі мчатись, міг до схочу топтати копитами людей, не було тієї ще сили, яка сміло б закинула аркан на ту свавільну ший, а на голову наклала гнущечку. По сліду конит багацько зосталося трупу в поживу гайворонню, вовкам та іншому хижацтву, і поет тої доби б'є себе в груди дивлячись на отчизну і в слід тому коневі в розпачі проквіляє:

Край, мій край, рідненький край,
Кінський біг по волі,
В небі крик орлячих зграй
Вовчий галас в полі...

(А. Толстой).

От під ту добу, коли в Росії не могло быть і не було здорового громадського життя, коли цар і його підлизи у всяких організаціях на місцях, користних для народу, убачали силу ворожу для себе і боролися з нею, як вільна думка й вільне слово жили тільки в підземних революційних організаціях, під ту добу 18 літній парубок Шаповал вийшов у 1901 році із лісової школи і енергійно ступив у життя. По літам то був такий зріст, коли... все можна здолати, все перемогти. Вам треба сонце погасить — можливо, небо пригнуть — ось воно нате. Завзяття стілько, що нічого нема неможливого... Ото й стала працювати критична думка юнака. Нікому і нічого не вірь — сказав йому розум, доки сам не перевіриш всього і може його бунтівництво кінчилось би руйнівницькою роботою і одним „отрицанням“, коли б не одна щаслива зустріч, яка дала йому і позитивний ідеал — в українстві.

У г. Слав'янському на державній посаді до-
 лося йому в 1901—1902 роках служити з чолові-
 ком, який не тільки по дипломові, а й справді був
 з вищою освітою, благородний ідеаліст чистої
 марки, така ж культурна одиночка, яким був в той
 час і молодий Шаповал.

У Сла-
 в'янську
 з О. І. М.

Вихованець Дарвіна і Спенсера, сильний ори-
 гінальним розумом — О. І. М. — так звали того
 ідеаліста, саме тоді перебував в полосі природо-
 знавецьких впливів і як свідомий українець, він
 з їх брав указівки всьому українству. „Все життя
 наше, — так приблизно проповідував О. І. М., —
 є безугавна боротьба за існування, то ж горе тобі,
 український народе, коли ти цього не розумієш і не
 борешся. „Не протився злу: ударять тебе в праву —
 підстав і ліву щоку“... — мораль ця противна об-
 ґ'єктивним законам природи. Вона добра, та тільки
 тим, хто панує на бенкеті життя, хто у боротьбі —
 зверху, хто душе, а не тим, хто зборений, хто під
 сподом і кого душать — для цих така мораль —
 зло. Сам Христос дав невмірущий приклад бороть-
 би із злом: як побачив, що лавочники аж у храм
 забралися і зробили з нього торжище він зробив
 дуже просто: взяв бич і в гніві повигонив їх
 з храму, поперекидавши столи і розсилавши мо-
 нети. То ж ідімо за ним, і борімося. Борітеся! Не-
 навидьте зло і за його платіть злом, бо як плати-
 тиме добром, то за добро чим ви заплатите“? Зна-
 ючи добре закони спадщини та біології, він кличе
 українців держатися чистої крові не беручи шлюбу
 з чужинцями: женіться українці тільки з україн-
 ками і за ними будучина. На ділі О. І. М. вірний
 своїй теорії, кожний раз на кождім місці навіть
 в дрібницях дбає, щоб підняти повагу до україн-
 ства, нашої мови, як в культурних, так і в селян-
 ських верстах. Бачучи у якій зневазі у bon monde'a
 і його жіноцтва українська мова цей, в той час
 вродливий парубок, мріяв одружитися з такою,
 яка б гостеві імпонувала знанням всіх культурних
 мов починаючи з української, але тільки не зна-
 ла б по великоруському! Примусимо таким чином
 чужинців на нашій землі бути вічливими до нас,
 розуміти по-українському. А розмовляючи в своїй
 родині тільки по своєму, до служниць умисне

звертається тільки по московському: аби підкреслити, що панською мовою в даннім разі є українська, а мужицькою — московська... Коли ж надійшли бурхливі 1905—6 роки цей теоретик являється одним з учасників дуже практичної програми і діяльності Української Народньої Партії, видання якої наскрізь, аж до крайностей, проп'яні антрополого-біологічними поглядами... Роки по-революційні з їх міщанством, еротизмом і зневір'ям одвернули О. І. М. в бік ніцшеанства. Поезія гордого чоловіка *Übermensch'a* його захопила цілком і в міру того, як він в розумінню надлюдської моралі підіймався все вище і вище, він все дужче й дужче йшов у хмару надлюдскости, доки остаточно й не потонув там... на небі... залишивши нам на землі Шаповала... може тому, що раніш у 1903 р., ще до духового перелому О. І. М., лісове відомство одкомандірувало Шаповала з Слав'янську до Харькова.

У Балаклії.

За одверте народолюбство, за злий язик і неповагу до старших урядовців, нарешті за те, що повіряючи межу одрізав од казни і оддав селянам кусок лісу і таким чином „не соблють казенныхъ интересовъ въ должной мѣрѣ“ не довго продержується Шаповал у Харкові на лісовій посаді — бюрократія поспішила захвати його в глуш — в с. Балаклію на Харківщині, з меншим окладом жалування. На селі в той час — 1903 рік — під саваном ледяної пустині панувала могильна тиша. З одного боку була так звана інтелігенція, а вірніш — піджачна публіка, з якою Шаповалові можна б було хіба піячити, чи грати в преферанс (з понами); з другого — несвідоме селянство, яке пробуваючи в самоті не вірило всім отим панам. Невіра ця окошилася і на Шаповалові: на підступ до душі і серця народу потрібні роки, але незабаром йому йти в солдати! І Шаповалові б лишилося варитися в своїм сокові, у тяжкій самотності, як би не підбадьоруючи листи товаришів, як би не вперта робота над самоосвітою, як би не по-

рядна вже гра на скрипці і, нарешті, не студіювання Куліша: його „Досвітків“, „Драмованої Трильогії“ і т. д. Куліш, — котрий так любив, але разом і гостро картав український нарід за сонну байдужість словами в роді:

„Народе, без пуття, без чести, без поваги“... був такий близький, такий рідний, такий зрозумілий Шаповалові.

Тут між иншим помітилась реакція на Ніцше, а саме проти знаменитої іронії Заратустри: „Блаженні сонливі, бо вони незабаром заснуть“. Енергійна, рухлива, молода натура Шаповала, повстає проти сонливости земляків, він їх кличе: До роботи! добро, або зло—тільки не спать! Що пануючим—добро, те для поборених зло. Мораль—умовна, а через те загально прийняту мораль одкидаймо, пишімо свій кодекс. Кодекс пригнічених! І хоть Шаповал жив тоді в глуші от же про його чули в Харькові, його запрошували до участі в тодішній Харківській Українській студентській громаді, йому присилали прокламації.

Підійшов час призиву, а коли Шаповал одбавав службу „вольноопределяющимся“ зпалахнула війна з Японією і поетові із дилеми: на поля Манджурії рядовим, чи у військову школу — довелось вибрати останнє, і 1904—5 і 6 роки Шаповал проводить під муштрою в казармах Чугуєвської військової школи. Це не значить, що ті роки були втрачені для його розвитку і для вкранства взагалі, ні. Навіть для справи нашої те принесло користь, бо українство міцно прищепилось юнкерам, стало традицією тієї юнкерської школи і в цілм ряді дальнійших випусків був значний процент офіцерів-українців. Самосвідомість же Шаповала поглибшала і з честю видержала тут перший серйозний іспит.

У 1905 році серед преподавателів школи демократизмом, ерудіцією та красномовством визначався капітан В. Д. П., потім професор Военно-Юридичної Академії. Як для вояки, в його лекціях було багато незалежности і мужества. Він вчив не поділять людей на воєнних і „шпаків“ (штатських), а всіх однаково лічить громадянами і кликав юн-

У війсь-
ковій
школі.

керів, майбутніх офіцерів, ні за яких умовин і ніколи не стрілять на мирних громадян... Розуміється цей ліберал не міг не стати куміром юнкерської молоді, на його молився і Шаповал доки В. Д. П. не дізнався, що „способний“ юнкер — українець. Цього було досить. Кумір надув губи. Вихований на централізмові російський вольтер'янець ніяк не міг зрозуміти, що Росія — це імперія народів, а не країна, де живе єдиний руський народ. Вольтер'янець цей, як і інші поступовці в лапках та quasi-вчені професори Струве, Погодін і їм прісні, пробував довести, що Україна тим щасливійша буде, чим швидче і повніш дасть себе проковтнути великоруській стихії. Шаповал розчарований одсахнувся од кумира, щоб з гострою критикою обернутися проти тієї системи, яка виховує таких централістів, удагнених в тогу лібералізму, і платить активною ненавистю свідомим і несвідомим прихильникам панрусизму. Бере він, наприклад, Пушкіна. Поет поважний, великий поет, але почитаймо його поему „Полтава“. Наш кращий український Гетьман і борець за самостійну Україну, Іван Мазепа, у його „злодбї“. Пушкін оббріхує його, коли говорить, що Мазепа забрав у Кочубея всі скарби, а в тім числі ніби то Мазепа одняв у його, як нарікає Кочубей:

... „Кладъ невозвратимый
Честь дочери моей любимой.
Я день и ночь надъ нимъ дрожалъ —
Мазепа зтотъ кладъ укралъ“.

Видатні високоосвічені побратими Мазепині, як от Орлик, зовуться не інакше, як „свирѣпими“, жорстокими, майже звірями. Обуренню молодого юнкера нема кінця... І так з загостреним національним самопочуттям і з підозрінням до чужинців, що в ролі культуртрегерів живуть на Україні, вийшов Шаповал у березні 1906 року офіцером і був призначений у полк, який стояв у Царстві Польськїм.

Шаповал в полку. Не підійшов він під смак полкового громадянства: одні в йому бажали знайти картожника, другі — „субутельника“, треті потаскуна... і коли

їхні сподіванки не справдилися, то вже не добрим віщувало молодому підпоруччикові. Особливо дами, полковії дами, не могли ніяк пробачити йому, що він не виконував неписаний, але по деревалюційній полковій конституції неперемінний обов'язок залицятися до їх упадати за ними. І коли він, щоб не бути на Польській землі таким культуртрегером яким був його навчитель на нашій, став з успіхом вчитись і незабаром говорити на польській мові, а до того ще й добре поводитись з солдатами, то стали подейкувать, що підпоруччик не благонадійний. А його одвідування польських родин з одного боку, та людяні відносини і часті приватні балачки з москалями з другого, відіграли рокову роль. Донесено було, що Шаповал виступав у лісі на солдатським мітингові з революційними промовами. От наш підпоруччик у серпні 1906 року вже арештований та й засажений в Х-й павільон варшавської цитаделі.

Проявлять себе різнобічно це — органічна потреба душі. І коли не можна їй виявитися в однім напрямкові, вона найде собі вихід в другім. Так сталося і в даннім разі. Коли Шаповала посадили в кам'яний мішок, де не можна було вижити своє горе, ні піснею, ні грою на гітарі, чи скрипці, ні виговорити з кимсь свою журбу в розмові, то за щот приглушених способів вижити душу прокинувся новий. Тюрма родила поета. Перший зшиток поезій був направлений на перегляд в редакцію Літ.-Наук. Вістника, в котрому в 1907 році і було поміщено кілька віршів.

Під арештом.

У той час, коли юнак Шаповал переживав романтичну добу свого життя, як душею линує у далекі високости, коли чув, що

У в'язниці з початку.

Незнані сили його кличуть
В безкрайні простори кудись

він сам — один під замками сидів у кріпості, та маючи вільний час філософствував:

Життє недовге нам дала
Холодна доля на землі,
А тут ще нівечуть його
Шпиги, жандарми й москалі.

Нівечуть, і за віщо доводиться переносити
муки?!..

За самі кращі мрії ті,
За вчинки вищої краси,
За чисті сльози правоти,
Чистіші ранньої роси.

Філософію цю перепиняли, як звичайно, до-
пити слідчих, які пред'явили йому обвинувачення,
що загрожувало тяжкою одвічальністю. Але духа
правоти нічим не залякати, у собі самим підпо-
ручник знайде втіху і виправдання:

В тюрмі ви душите мене,
Лякаючи насильством ката,
А в серці в мене сонечко ясне
І пісня вже складається крилата.
Я не боюсь болота жаб,
Що гвалт зробили в цю негоду,
Бо я і не злочинець і не раб,
А тільки оборонець прав народу.

А після допиту знов в'язень у самоті, у чо-
тирьох мурах, серед тюремної могильної тиші, не
бачучи нічого живого, крім ока дозорця, що за-
глядає в камеру через дучку, через „прозурку“
в дверях:

В двері загляне понурая пика—
Зрадієш: людина, — яка хоч ни є...

і так минає час. Арештований і посажений у фор-
тецю в-осени 1906 року поет нудьгує там всю зіму
в одиночці, ось і весна підходить.

Весна, як дівчина весела,
Ступає лехкою ходою;
Квітчає гори, степи, села
Пускає зіму за водою,

наближається і місяць травень, пора кохання, за-
журений поет його витає:

Чарівний май... квітки ясні...
 Веселі пахощі кохання...
 І щастя гострого ридання
 Й самотні сльози навісні...
 Все пригадалося мені
 Під заспів вітру жалібного,
 В обіймах смутку, і до того
 ...в тюрмі... в далекій чужині...

Одразу до поета нікого не допускали, щоб побачитися. Тільки листи небагатьох близьких людей приходили і приносили йому радість, велику радість, бо показували, що під скрутну добу не всі одсахнулися од товарища страху раді іудейського. Про один такий лист, думаючи про політичну волю, про повстання проти царського ярма, поет говорить:

**Посла-
 блення
 режиму у
 фортеці.**

Маленький янгол з України
 До мене в нору долетів:
 Привіт солодкий від братів.
 Бажаання кращої години.
 О, як він люблю надо мною
 На крильцях світлих тріпотів,
 І ніжно в ухо шепотів:
 „Радій, повіяло весною“.
 Вітри несуть тепло з собою,
 Гудуть усі глухі кутки,
 Рясніють волі скрізь квітки,
 Вже чути поклик до бою.

Далі пустили побачитися з ним його матір. Вона приїздила з України і перш ніж бути допущеною до зобачення проходила у Варшаві більше митарств, ніж скільки треба, аби увійти в царство небесне.

Благословенні будьте ви,
 Усі, що лихо і наругу,
 Й нестямну і безкрайну тугу
 З похиленої голови
 Знімаєте одважними руками.

Так дякує в'язень всім тим, хто так чи інакше не забуває про нього в юдолі скорбі і плачу і в тим так другим скрашує його перебування в ній.

Приблизно через півроку, як слідство було закінчено, в камеру до нього посадили ще товариша по нещастю. Взагалі режим послабшав і це дало йому спромогу познайомитися кріз мури

з іншими в'язнями Варшавської цитаделі, борцями за волю. Світлі, горді постаті революціонерів, що сміло вступали в нерівну боротьбу проти озброєної з голови до ніг царської власті і її прислужників, які несли себе в жертву на вівтар свободи, котрі в безмежній любові до народу оддали за нього все, що тільки можна було оддати — принадні для всіх і особливо дають вдячний матеріал для поетів. І Шаповал присвячує їм своє надхнення.

Ось співає він про ніжну голубку, приборкану хижаками:

Тебе узято у ночі...
Після братерської розмови
Ми йшли і чули, як з діброви
Про щось гукали нам сичі, —
І... тебе взято у ночі.
І радісно-тремтяча ти
Пішла із батьківської хати
У душогубські каземати,
Куди взяли ті наймити, —
І в прірву йшла сміючись ти.

І скільки таких прекрасних святих жінок потрушено, арештовано, сажено в острог, з'валтовано, заслано, закуто в кайдани і оддано в каторгу, а також повішено — отим страшним правлінням самодержавних царів, кінчаючи Миколою II, скинутим з престолу... В другий раз поет плаче над труною саме тоді розстріляного одного польського революціонера Стефана Гельвіґа й причитає:

Не всміхнуться більше тобі зорі...
У небесному просторі...,

а ще в однім місті він уявляє себе біля могили забитого молодого орла та й каже:

І вечірньою добою
Ти поліг на вік в труну
Під гармидер грюку й бою
Й завивання буруну.
Хай же сняться у могилі
Тобі квітчані сади,
Вільні співи, квіти білі
Й дзюркотаннячко води.

От же приходив час військового суду над офіцером. З доручення Харківських товаришів я вдався

до адвоката Патека, що був ватажком польських адвокатів у Варшаві, аби той взявся боронити перед судом українця-офіцера. Патек і течія польських юристів „П. П. С.“, до якої він належав, за дурно згодилися оборонять Шаповала, бо були цікаві побачити, рідкостне на той час видовисько, офіцера-українця і дізнаться чим дишуть українці нової формації. Дякуючи прекрасно-організованій обороні військовий суд виправдав Шаповала. Вирвавшись з під конвою, вільний він прудко влетів у квартиру Патека, дякував на скільки хватало слів, і од безмірної радості не міг вже себе зтримати...

Увільнений од військової служби, як не благонадійний офіцер, Шаповал нетерпляче поспішає в рідний край, сповнений надії на великі зміни в душі народу, на здвиг інтелігенції в бік своєї національності, навіть од панства він того сподівався. Бо он же наші сусіди поляки мають селян, інтелігенцію і вельможне панство, яке так цупко держиться своєї народности. Те може шляхетство, як оборону проти винародовлення і як прапор свого животіння, любовно пестить і побожно леліє національне польське слово.

...„Слабе ти, українське слово“... як рівняти з іншими признається поет, „Безтямний раб тебе зкалічив“ — дорікає він народові „і в цю добу пручаєшся ти сміло з обіймів рабства вікового“, — говорить Шаповал і, мов підбадьоруючи до більшого та ширшого розмаху, потім говорить:

Пручайсь!... лети!.. і розгукай по світі
Свої придушені надії,
Свої думки... свої розбуджені мрії
О, не мовчи!.. котися громом!!

І справді після 1905 року наше слово і на російській Україні, порвавши всі греблі заборон, стало одразу буйно розвиватися, стало на сторожі людських душ, змагалось, аби далі не калічили психіки народу:

Воно згучить.. воно бренть
Замре... і буде кликати знову:
Красою нічною усіх п'янить
Велике Українське Слово!

Дарма, що недоношене воно;
Дарма, що смутком скуте,
Але-ж — вчувайте! вже давно
Нас береже воно проти отрути —

розуміючи під словом отрута вище вказану денационалізацію. Коли ж уряд помітив за нашим національним рухом життєву силу і противний його політичній демократизм — на діячів української літератури упали такі жорстокі бичі та скорпіони, яких не зазнала жодна з літератур народів Росії. Тому поет переконано звертається до співців України, запевняючи:

Не поставлять меж для духа!
Не приборкають пориву
Ні байдужність полохлива,
Ні сучасна завірюха.

Але рівняючи нашу молоду літературу до ніжних квіток, так відгукується на невеселу дійсність:

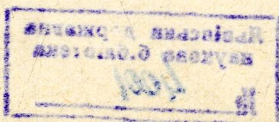
...піднялись
Якісь квітки незнані й смілі
Що в сні лиш бачились колись.
Так ніжно світять квіти-зорі...
Ах, їм бажається так жить,
Щоб вільний світ по кругозорі
Собі під погляд положить;

...Та бурьян їх вбити хоче, і позаяк читач-друг тоді ще не доріс то того, аби виполоть із життя той бурьян, то в оборону дорогих нам квіток зоставалось кликати:

Ліси густі, степи широкі,
Мани, і луки, і гаї
О, захистіть ви квітами спокій —
Сичить гадюка в бур'яні!

Переклади.

Те сичання на нашу нову літературу ішло і йде з усіх боків: всі чомусь мають себе компетентними критикувати її і з боку змісту і що до форми та чистоти. От тут з свого боку Шаповал все зробив, аби йому не дорікали за мову: вона у нього легка, гінка, образна і дуже квітчаста, з нашими слобідськими кольорами. Він майстерно володіє нею з перших своїх літературних спроб і міряє свою дотепність на нечисленних перекла-

дах, але остільки вдалих, що вони ні в чім не уважають оригіналам. Досить згадати тут переспіви з А. Толстого — „Було то рано по весні“,... з Лермонтова — „Янгол“ та з Галіної — „Рубають ліс“...

„Любові всѣмъ возрасты покорны“, ну а найбільше кориться кохання, розуміється, молодість. Тож не диво, що парубок — поет настроям кохання, цим як світ старим, та й вічно новим мотивам, одводить чимало місця. Тонко відчуються ним чари української ночі:

**Настрої
кохання.**

Ночі літні на Вкраїні,
Співи чулі солов'їні,
Місяць, зорі, чисте небо —
Зір приковують до себе...
Двері рипнули тихенько...
Гарна постать змалювалася
Проти світла місяченька...
Ніжна пісня заспівалася...
Груди палко ворухнулись
В світлі місячної ночі,
І принадно усьміхнулись
Вохкі устонька дівочі.

На фоні тих чар природи у віршові під назвою „З пісень кохання“ малюється нам радість першого юнацького кохання:

Нема чар найбільших в світі.
Як світ місячної ночі
І в гаю на самотині
Ласки першої дівочі.

Де крадькома збіглися на часинку кохання — іди геть буденщина, ніщо не шкодь раюванню.

Хоч хвилинка, але наша:
Навівайте палу чари —
...А ви суньтесь далі, далі,
Тут непрохані хмари...

В другій поезії, все з того циклу „Українських Ночей“, Шаповал виспівує вільне кохання, несправдані надії вільного побрання і прокльони чарівним срібним ночам:

...Гарна дівчина до гаю
Йде надію виглядати...
Сумно йде... зблідніло личко
Вохкі виплакані очі...

Підійшла тихенько під гай, зупинилась, наче зомліла, тут бо вона взяла серденько й оддала своє, як вміла. Та як то часто трапляється:

...Зруйнувались полохливі
Сподівання всі дівочі.
...Проклинай же ті зрадливі
Українські срібні ночі...

В його піснях кохання можна найти всі переходи цього звичайного людям святого почуття, що або дає великі радощі земного блаженства, або завдає пекельних мук зраженому покинутому серденьку. Моя пісня найніжнійша, говорить на чужині коханець, з вітром полети до коханої.

Полети на Україну —
У мій рідний край,
І заглянь у ту хатину,
Де мій тихий рай.

Де-далі парубок переконується, що мила його вибранка не під пару йому, що вони одне-другому не підходять, почуття його охоложується надходить час розлуки. Прощання отруєє весну в природі і весну в житті людському.

Весна іде... Не нам з тобою
Її зустрінуть доведеться;
Не нам, отруєним журбою,
Вона назустріч усміхнеться.

Вона ж ще кохає і може більш чим коли, нарастає трагедія, дівчина марніє, дуже журиться, плаче:

І ти змарніла ранньою красою,
Душа зітханнів не настає,
Сльоза вкривається сльозою.

Так звертається до вибранки перед розстанням коханий. Він може бореться з собою, тяжко мучиться в вагані, але серцю не закажеш та ще тоді, коли воно закохалося вже в іншу дівчину. Людина раз на цім світі живе, щоб одняти у неї

через що б там ни було і коли б там ни було
 право вільного вибору. І от вибор одбувається: з дру-
 гою він дружитья, перша ж, з'їдена журбою, не-
 забаром покидає світ... щоб стати через те знов
 безмірно дорогою, яку коханий марно шукає між
 всіма жінками світа, шукає, аби поцілунками про-
 яснити ті очі, що дивляться з докором.

Давно тебе нема.

Це так повинно бути.

Тебе нема, та між всіма

Тебе шукаю і шепчу: ні не забути...

Давно а другою я

Ходю під поговором,

Але все ти, чи тінь твоя

У вічі дивиться мені з німим докором...

У 1908 році Шаповал оселяється в Харкові
 Мрія дитинства попасти у вищу школу справди-
 лася: він прийнятий вільним слухачем на історико-
 фільологічний факультет Харківського універ-
 ситету, де виявляє себе діяльним членом Харків-
 ської Української Студентської громади. Одного
 разу він стояв на чолі делегації од громади до
 тодішнього ректора університета, відомого історика
 Слобідської України, проф. Багалія, делегації, яка
 клопоталась, аби історія України читалася в уні-
 верситеті українською мовою. Багалій офіційально
 одвітив, що сам він уже старий для того, але под-
 бає підготувати на своє місце заступника, который
 би зміг прохання студентів-українців задоволь-
 нить... (Пізніш, його заступник проф Савва вий-
 шов завзятим українофобом, ідейним гонителем
 українства).

**В Харь-
 ківськiм
 універсі-
 теті.**

Ще дужче Шаповал проявляє себе на гро-
 мадській роботі по-за студентською громадою. Ще
 кріз ґрати в'язниці він щирий так молить Бога,
 щоб пощезло лихо з нашого краю:

**Громад-
 ські мо-
 тиви.**

Ти несеє мій спів з журбою,

В небо долітай

Я молюсь цію добою

За мій рідний край

Боже, зглянься на Вкраїну.

Хоч надію дай,

Що забуде хоч на днину

Лихо рідний край...

Далі злидні селянства, що одні ж панують
на кону життя, стають поетові перед очі і він
їх малює:

Тихо... глухо... ніч дрімає...
Край села убога хата,
Мов бабуся довголітня;
Сліпа, глуха і горбата,

а в ній, у тій хатині, наморившись лягли вже спать
хазяї, та й у ночі вони не знають одпочинку...

В хаті холодно і темно...
Жінка важко у сні дыше
І дитину хвору, сонну
Цілу ніч одно колише.

Господарь хазяйства свого, — як влучно
висловлюється поет — бідолашного вік-віки,
і вік-віки не свого — і в ночі не визво-
литься від повсякденної думки об тім, де на завтра
він добуде жінці й дітям кусок хліба. А малюючи
злидні Шаповал — сам селянин пролетарій — не
тільки не ідеалізує селянства, але ніяк не може
простити йому байдужности до всього того, що
виходє за перелаз його садиби, та слух'яности...
до ворогів же селянського добробуту. Тут він
гнівно картає народ і радить поки що його обли-
шити, однаково ніякого толку не виходє. Чи й
досі до людей гукавш — звертається поет до одного
громадського діяча, — до тих сліпців душеубогих?

Поки-що цур їм... хай здихають.
Нехай братаються з катами,
Що їх і дурять і жахають
І пеклом, раєм і чортами.
Тя що їм зробиш?

Сни віри.

В Харькові весною 1908 року друкує Шаповал
свій перший збірник поезій „Сни Віри“. Були там
справді і солодкі сни глибокої віри у своє осо-
бисте щастя, і в свій рідний край, у наш україн-
ський нарід, і в своє рідне слово. „Ці сни давно
в мені були“, говорить він у вступній поезії

І зберегли мене тепер,
Серед буденщини тісної,
Серед роспуки навісної...

котрі огорнули громадське життя після 1905 року, та одбилися і на особистім кожної людини. Хмара тяжкої реакції все більше та більше насувалась, ставала аж сизою. Революційний грім тільки міг її розбити, а щоб він загукотів — геть журбу, вітаймо пориви завзятих!

Я вірю, вірю сміло я,
Що грім розтроще оцю хмару
Й душа окрилена моя
Шугне до неба з крутояру.
Тому впиваюсь я собі
Нектаром бою і кохання:
Призирство кидаю журбі!
Привіт вам смілі поривання!

Про те яскраво вже намітився перелом до зневіря в ряді поезій і особливо в поезії під назвою: „Дзвін зимої ночі“... Тому ж сприяли і зовнішні обставини: збірник „Сни віри“ харківська цензура конфіскувала, визволивши його тільки через три роки, а по роспорядженню генерал-губернатора Пешкова самого поета кинулись арештувати. Він одначе ухилився. Зробили ще декілька облав і трусів, заарештували було мене, захопивши на його квартирі, проте вловити поета не вдалося. Тим часом поет з Харькова перебирається до Києва.

Мелянхолійний настрій поетові навівав уже його тодішній світогляд, що складався під впливом Дарвіна. Дарвінізм одбився в поезіях: „Думка вечірня“¹⁾ та „Великий Пан“²⁾: Бредуть вечірньою добою, говорить в їх поет, потомки малпи — всі народи; їх шляхи поплутані безладно...

**Данила
Дарвінізм.**

Гармидер натовпу людського
Луною б'є на всі-усюди;
Один другого б'є і гуде,
Шукає щастя і спокою.
Бредуть учора і сьогодні;
Брестимуть завтра... всі до прірви.

¹⁾ Сни віри, ст. 84.

²⁾ Самотність, ст. 6.

Вінець створіння, людина, за наших соціально-економічних умовин здається Шаловалові по суті своїй великою мізерією, каліччю, старцем духовним... Подивіться тільки на її зажерливість до тих благ, які на всіх нас дав Вседержитель — Великий Пан:

Великий Пан своє добро
В юрбу шумливу густо кинув:
Дражливо дзенькнуло срібло —
І крик старців дощем полинув!
Для всіх було, багато всім, —
А кождий став *усе* хапати
І думав, що *йому*, не їм
Призначив Пан запанувати...

Простягаються далеко загребущі руки, тиск, топчуть під ноги слабих, жінок і дітей, досягають ті блага, затоптують в багно золото, і все од того, що „калік панами стати закортіло“. Такий громадський лад не може не змінитися, з нього ж сміється і сонце, а злорадствує навіть сам Бог, Творець неба і землі.

...Сміялось сонце в небесах,
Сріблясті звуки сляні-грали,
В калюжах крові і сльозах
Старці кульгаві танцювали.
Сміється Пан віддалекі
І в купу гною кидає злото,
А тут танцюючі кістки
Його затоптують в болото!

але той несправедливий устрій зараз є на світі, отруює існування тим кращим людям, що відчують несправедливість його і викликає тяжкі сумніви в тім, що коли небудь наступить справді золота доба нашої свободи, рівності й братерства.

**Сумніви
відносно
майбут-
нього со-
ціально-
економіч-
ного ладу
на Укра-
їні.**

Віриться, що близьке національне відродження України та чи одбудується разом й новий соціально-економічний лад у її? Шкода, як станеться

...Вся ріжниця лише в тім,
Що будуть панувати вже не „чужинці“,
І будуть голови зривати братам своїм
Оздоблені в думках „свідомі українці“...

Сумніви більш ніж законні... Кольосальна спроба 1905—6 року подати життя Росії ближче до ідеалів

скінчилась майже нічим. Вона розбилася об глибоку реакцію, котра захопила собою не тільки правлячі верхи, а й широкі верстви громадянства і, навіть, а може й головним чином, народ, простий народ. Неначе розбудився він було од вікового сну, розтулив очі, підвів голову, послухав, рішив, що це до нього не відноситься, позіхнув і, давши себе загойдять, знову кріпко заснув...

Мертва зімова пустеля, про котру так дбав Победоносцев, насунулася на країну знов:

**Страта
віри у
селян.**

Ти спиш, моє село, під снігом...
Покрите дужим його шаром,
Заковане в панцерну кригу
До купи збите, як отара...

як отара, яку куди хочуть, туди й женуть підсліпуваті чабани, аби довга Герліґа була в руках. Так розвіялась віра Шаповала у нинішнє покоління нашого селянства, тяжкі ж думки про хліборобів ніколи не виходили з голови. Поет признається, що його безсонна думка в-двох з журбою

Куди вже тільки не літала —
І де в розпущі не була,
А знову, знову повертала
До українського села.

В селі-бо наше давнє славнє минуле, наше сумне нинішнє, тут же шукаймо й радісної будучини, бо коли не знайдемо в йому — смерть тоді нашим мріям і думкам, не бути й вільній Україні:

І лихо думку прикувало
Своїм залізним ланцюгом
Над поневоленим селом,
Щоб тут і плакала й шукала...
І може знайде, може вбаче —
Нехай шука, — а коли ні —
Хай чорним вороном закриче
Й згорить, мов ластівка в огні...

Та є ще наша українська інтелігенція, з ро- „Не можу
бітництвом, що теж представляють собою рідний дозво-
край, от же на превеликий жаль і тут поет бачить лять тебе,
те ж сонне царство: Україно,
пожертн“.

...Ти спиш собі, мій краю рідний,
У зачарованім спокою...

бо коли не спиш, то чому ж досі не одріжняєш,
хто твої вороги, а хто друзі? Чому покійно мов-
чиш, як всякі чужинці хазяйнують у твоїй хаті?

І мовчки йдеш ти — о, мій краю,
Журиться, скігнить на морозі,
А той (чужинець, *О. М.*) сміється з тебе... лає —
В твоїй же хаті на порозі...

І чужинець має право сміятись з нас, коли все
своє ми зневажаємо, до чужого-ж, московського
чи польського, іноді далеко гіршого, так жадібно
горнемося. Тут поетові нема сили стримати себе,
у справедливім обуренні він всьому краю і всьому
українському народові дорікає

Тебе віки не научили...
О... скільки жить і дурнем быть...
Ну, дохни... дохни... Бог з тобою,

а через хвилину, по нелюдських муках одчаю
в кращих найсвятійших надіях на відродження
великої України, після боротьби ненависти з ду-
жою любовію, він схаменувся, спішить попра-
витися...

Ні... ні... не хочу я гукати
І накликає на тебе смерті —
Байдужно-ж я не можу і стояти
Та дозволять тебе (Україну, *О. М.*) пожерти.
Прости мені мій крик зневір'я, —
Але ж я мріяв, сподівався,
Що підеш ти на верхогір'я...
Ах, я з тобою йти збирався.

Вірилось, так безмежно мріялось, що от-от
незабаром ми розведемо у ріднім краї „багаття
огнів одвічних і великих“ і діждем раю на землі,
аж справді ти „моя велика Україна стоїш розхрі-
стана і боса“... Після таких докорів поет каже:

Прости всі вигуки шалені —
Любов до тебе це говорю...
Ти зрозумієш ці сни віри
Й мої всі муки невимовні...

Діяль- З переїздом до Києва Шаповал завзято бе-
ність у реться до роботи в українським житті, газетах та
Київі. журналах. Його поезії, прозу, публіцистичні та

критичні статті стріваємо в „Раді“, „Л.-Н. Вістн.“, „Будочности“, „Ділі“, „Українській Хаті“, популярні-ж статті — в найкращім, який коли небудь був, селянським тижневикові „Село“, незабаром випускає популярно-наукову книжку „Про ліс“, готує до видання свої інші роботи. Тим часом він придивляється до тамішніх представників українського громадського руху і діячів періодичної преси. На одних — от як проф. Грушевський, М. Коцюбинський, Леся Українка, Грінченко... він буквально молиться, на других же, що в той час гуртувалися коло українських часописів — а гуртували там не тих, хто б міг і кому слід писати, а „сродників“, кумів та якихось бездарних пролаз — він гостро і хоть справедливо, але часто різко та безтактно, накидався. Це скоро пересварило його з київським старим громадянством, яке в новім ділі пологіливо йшло старими стежками:

І з вами йти, і з вами жити,

звертається до їх поет,

Співать, сміятись в бездорожжю?

Ось серце — можете розбити,

А будь рабом... я... я не могу,

на останець додає:

Ще руйнувати можна з вами,

А будувать... життя... з рабами?!

Те стареччя — звичайно не тільки літами, а й по духові — з свого боку метиться молодому протестантові: витісняє його з усіх часописів, бере під дивовижний бойкот: — про його поезії чи інші писання ніколи нічого не говорє принципіально!

В одній каррікатурі Шаповал малює, як во-роги оті — їгноми женуться за ним, щоб піймать і на честь України ззісти його десь в гушніні бур'янів:

Ноги ломе від утоми,

Руки виснуть тихо вниз,

Я ж біжу — женуться їгноми

З чорним белькотом погріз.

Поли мають, стрічки грають,

Роспустились очури,

Їгноми нишпорять, шукають

і виплигують з нори...

Утеча
з Київву.

Доженуть — впаду, загину... боїться Шаповал і
хоть того не трапилося, але він втомлений, зне-
силенний і зневірений вже борець тікає од людей
і од города по далі. Од цього згаслого багаття,
говорив поет в 1908 році про город, де спонелів
весь його розум, де згублені всі сили, пропало ли-
царське завзяття, втікаю — без надій. Втікаю навіки
в степи, в гаї. Туди „перенесу жалі великі й роз-
чарування всі мої. І в царстві вільному природи,
в лісах, долинах по-між гір, я

...буду вчитись все забути,
Щоб відшукать останній лік —
Лягти покірно і заснути
І не прокинутись во-вік.

Вірний своїм бажанням, він бере службу ліс-
ничого в Чернігівській губернії і личить до його —
його ж вірш

Душа притомлена борця
Лежить на скелі зморі,
Йї крила зборкала журба,
Влила отрути море.
Лежить і стогне... не летить —
Нема куди летіти,
На камінь пада тепла кров,
Кладає червоні міти.
Немов поранений орел
На гострому камінні,
Останні хвилі дожива
Земного животіння.

Так зникає палка віра в народ, в інтелігенцію,
в рідний край — зостається по признанню Шаповала
одна ненависть, підказана божевільною любов'ю.

Люблю тебе, мій краю рідний
Але... мені навдивовижу
Твоя любов до рабства! Стидно!
О, як тебе я ненавижу!!

і може, щоб хоч нею — ненавистю, — але все таки
жити, він оставляє в своїх руках журнал „Україн-
ську Хату“, біля якого гуртуються молоді письмен-
ницькі сили. І чотири роки щиро і одверто, иноді
надмірно різко, говорить про нове розуміння укра-
їнства, нові завдання, помістивши багато критич-
них і публіцистичних статтів.

Згасає віра поета і в людське особисте щастя, у вічність кохання і він так малює його еволюцію. Еволюція кохання.
Зпочатку чоловік палко і сліпо кохає, своїй любці співає любовні пісні, милується кожним її рухом, все йому подобається в ній, жадних сумнівів, ні одної хмаринки на небі...

Щось гуляє — ходє по саду —
Чую я принадную ходу.
Шелестить і віття розхилиє —
Мабуть вишні моя любонька зриває.
Ходє хтось розвійно у садку.
Щось біліє — віє в холодку —
Ах, моя лілея рукавом махає,
Струнко руку вгору простягає.

У вечері перед сном коханий заколихує свою подругу, як любу дитинку

Спи моя дружино...
Аж до ранку тут Й ніжно промовляти,
Буду я стояти Що у серці чуть.
Спи, моя дружино,
Тихим сном дитини...

Коли ж щастя найдене, от тільки б його вдержати і все тут, та на превеликий то жаль легше досягти, ніж зберегти кохання. Роман кінчається з побранням, думають здебільшого. Неправда, заперечив ще Лев Толстой, з вінчанням роман лише починається! Здавна це відчувалося людьми і на цей випадок навіть придумано мудрі афорізми, як от: „Не розізнавай ні що їси, а ні кого любиш — бо тебе спіткає велике нещастя“. Коханці-ж по своїй допитливій вдачі одне про другого як є норovлять знати обов'язково все до чиста:

О, як бажається кохать
Й тобою будь коханим,
Про тебе все до-крихти знать
Й для тебе бути знаним.

Розуміється, це не веде до безхмарного щастя, у чоловіка з'явиться шашіль підозріння, кінець-кінцем йому починає здаватися, що він надавав своїй вибранці гідності, якої справді у неї ніколи не було...

Підійшов я до тебе, моя
В сні наміряна чиста краса,
І спинився ображений я:
Ти досталась мені, та не вся...

Ображений він труїть себе муками підозріння, бо-
лями ревнощів і сам глузує з себе, кажучи,

...ти думав...
Що ручка біла дасть тобі
Напоїв повний келих
І в двох ви вип'єте тоді
Під звук пісень веселих,

а-ж як підійшов поближче, зиркнув в ту чару на-
поїв райських, — саркастично засміявся:

Ха-ха! Ха-ха! „Щасливі дні“.
Клянеш тепер годину,
Коли у келиху на дні
Чужу уздрів ти... слину...

Раніш, як не були ще розвіяні сні віри, в хви-
лину суму і журби, коли бувало самотність його
душе, тисне й обгортає немовділоз, він мерщій кли-
кав, щоб прийшла до нього мила подруга його:

Думки мої тоді спинають
Крутить свого веремія...
Й перед очима світе лиш твоя
Чарівна постать, подруго моя.

Тепереньки те йому не дає ліків... Пестливий май
нині особливо розтрює самотність і він має по-
другу другу, незванную і не од'язную:

Який принадний гарний май!
Дерева пахнуть, співи ллються...
На зустріч дивляться, сміються
І шепчуть весело „кохай“!
Я ж маю подругу другу...
Непримиримую нудьгу.

„Самот-
ність“.

Поет не задоволений і з свого особистого
життя, він сам-один, він одинокий, як дуб „среди
долины равня“, самотність заповнює його все
життя, творчість теж іде під знаком самотности,
і черговий збірник його поезій, виданий у Києві
в 1910 році, носить назвисько „Самотність“.

Холодний блиск очей моїх,
Сухий, уїдливиий мій сміх,

як сам добре підмітив Шаповал, роблять його
важким в громаді людей, вони то й „зробили відлюд-
ком“ його. Називаючи так себе, він міркує, що

судить його за те не можуть люди, бо у більшості з їх „совість в сповитку, в глухому темному кутку“. І марно б він сам судив людей, що зробили його нелюдом, не сила ж бо переробити тих „калік душеубогих“ йому, лише звичайному чоловікові.

Бо що звичайний чоловік
Зробити може з вас, калік?

Він переконаний, що нічого доброго, нічого сподіваного йому не діждатись у житті і од меланхолії поволі починає переходити до песімізму. — Жити, ждати, — каже він, — й недіждатись ясних днів,

Світло-мрійної любови,
Навіть дружньої розмови,
Навіть стиску щирих рук —
О, навіщо таких мук...
Нам послала доля зла?

Надії згасли, смілі пориви звертаються на дно **Песімізм.** глибоке... Марно до неба благать кораблю, якого готова проглинуть пучина морська. Небові бай-дуже, воно зовсім однаково ставиться до добра і зла. Небові холодному не зогріється теплим почуттям до людей, цих комах, які тільки самі про себе високої думки. Йому немає ніякого діла до наших людських переживаннів, і в мотивах поезії згучить у Шаповала безнадійність і одчай:

Пливу на хвилі, на срібні гриви,
Кидаю руки на буруні;
На одно глибоке мої пориви
Летять мов камінь із вишини.
Вже дотліває огонь надії —
Мигтить і гасне мов каганець...
І не вінець вінчає мрій,
А невідомий страшний кінець.
Кричати вгору — краще мовчати:
Небо сліпе ще; земля-ж брудна,
Я корабель, що б'є з гармати
В-ночі на морі, йдучи до дна.

Так ступінь за ступнем опановує Шаповалом чорний Шопенгауєровський світогляд. Цей світ — поганий світ, він найгірший з усіх, які тільки коли можливі. В світі далеко більше горя, ніж

радощів. Життя йому здається самим горюванням. До жаданого щастя не досягти, а коли так, то припинялось би життя пошвидче, чим гадиною страшною обвивати чоловіка, кидати на його бруд з самого дна свого, злорадно плювати в лице його журбі, триюдить в серці рани. А доки перерветься нитка навісного життя — погашаймо в собі й саме бажання жити, шукаймо спокою од його бідування, тікаймо од його суєти хоч би в зелені гаї. І в Хімельськмі лісі під гомін діброви, як правовірний буддист Шаповал на який час поринає в глиб блаженної Нірвани:

Шепоче листя: люлі-люлі,
Засни дитиною, засни...
Галузки тихо шелеснули...
Летять мегеликами сні.
Ніхто мене будить не буде,
Усі пішли на манівці,
В тумані зникли гноми-люде —
Наші не зійдуться кінці!
Летить до мене моя казка,
Бере на срібне лоно хвиль,
Садовить в білий човен з ряски
І я пливу, пливу відціль.
Пливу без цілі в човні білім,
В гурті чудових яєних див...
Я сам один на світі цілім!

.

і тільки жаль його час од часу розбуджує, та гострий біль за розвіяні надії, образа за наміряну, а не здійснену рожеву будучність, жаль, що мій ідеалом і дійсністю така непересежна прірва:

О! жаль мій злий, оскраженілий —
Навіщо знов мене збудив?...

сердито нарікає поет; зате, коли вже будився він, то з лісу з гнівним призи́рством шпурляв в отару байдужих малоросів вогнені стріли і знову розчарований у всьому і гербуючи собою і світом поринав у тихомирну та світосайну блажену Нірвану...

**Випірнає
„з блаже-
ного не
бытія“.**

От же не довго перебувати Шаповалу в обіймах солодкої Нірвани! Сосновий густий бір, дубовий частий гай, вся лісова обстановка з її чистим здоровим повітрям, вся природа, проти його влас-

ного бажання, виводе поета з „блаженного небытія“. Справді, неможливо спинить рвучке серце, коли воно чітко стукає, приспять душу, коли щемлять незагойні рани, не можна назавжди упірнути в глибоке тихомирне „созерцаніє“...

Хто приспить моє серце сумне?
Хто загоє зворушені рани?
Хто крилом чарівним промайне
Й тихомирність навів з Нірвани?

Хоч і отруєних журбою, а про те, „сил багато у грудях“. Живучі малюнки минулих снів віри, ніяк не спекатись йому тих жахливих споминів життя, котрі далять йому груди, а не можуть вицепити забуття... В душі його горить, жахтить бажання помсти! — стимул до активності. Та нове напруження волі і він знов одвертається од гармидеру життя, людей, в сотий раз твердить:

Чудово в самоті...
Гармидеру не чуть.
Не чуть людей
Сюди вони не принесуть
Своїх „ідей“.

На самоті він скупчується на своїх думках, оддається музиці, потроху иноді віршує поезії, хоть дав зарік вже більше не друкувати їх. В збірникові „Сни віри“ уміщені молоді спроби поета, що мають яскравий і всебічний зміст, але місцями слабу ще форму. Слідуючий збірник „Самотність“ бідніший по змістові, але форма його вже доскональша. Останній збірник його поезій „Лісові ритми“ являє значний крок вперед, порівнюючи з першими двома. В його багатий зміст, вірш його ставлений, мова взірцева.

Осінні фарби природи тепереньки більш при- В Хінель-
ваблюють поета, вони гармонують його сивіючій ському
чуприні, під якою криється молода буйна уява. лісництві.
У день ясний, осінній, вохкий, -- так
змальовує свої лісові переживання,

Я їду швидко через ліс,
Байдужно слухаю, як чохка
І туркотить квартет коліс.
Розмірно підтющем швидкують
Моторні коники мої,

Тривожно де-коли патрують
На привидіння гайові,

котрі пустуючи трусили гіллям, гнали жовтий
лист по вітрові, прибирали в живе срібло хвою
дерев, примари, що

Деся по верхах пускали шуми,
І бренькіт струн і плач цимбал,
І все, що зрушує нам думи
І втихомирює запал.

І сон солодкий навівали
І мрії тихі у разки
Намиста дивного низали
І ним скрашали гілочки.

Так їхав, їхав би поволі
Кріз павутиння їхніх мрій,
І гамував бажання й болі
В душі ураженій своїй.

В осені, коли вже давно знялися і полетіли
у вирій лелеки, ластівки й журавлі, з нудьгою на
серці, цілісінькі дні Шаповал самотньо по опалому
листі блукає по лісі важкою ходою. В мене немає
вирію, мені нікуди більше летіть, сумує поет

Я тут залишаюсь блукать без надії,
Блукати цілісінькі дні,
Щоб тут поховать молоді мої мрії,
Щоб тут доспівати останні пісні...

Три роки він безвиїздно проводить в своїм ліс-
ництві, не виїздить не то що до Києва, а навіть
до ближчого повітового міста. Він фізично працює
на лоні природи і коли мені довелося побачити
М. Ю. в його Хімельській обстанові я зразу зга-
дав оповідання Кнута Гамсуна — письменника, кот-
рого так поважає поет, — „Під осінніми зорями“,
і власне його героя, що звався Кнут Педерсен.
Так от той Кнут Педерсен мистець на всі руки:
береться пособити колодязнику викопать колодязь,
зробити і вставити цямрину; треба полагодить у
пасторській садибі огорожу — він чине; потрібно
поставити стовба по дорозі в кірку, де можна бу-
ло б наліплювати оповістки і плакати — він вко-
пує, робе цінкову стріху і фарбує стовб; приходе
йому в голову не тільки колодязь викопати, а й во-
допровод провести в пасторську хату, він переко-
нує господарів в користности свого задуму, робить

сам ватерпас, щоб ним опісля пронівелювати схил од бугра до кухні пастора, проводе водопровод; сажає у землю хвойні шишки і маленькі куштики, щоб вирости дерева; робе фокуси з поля фізики, копає канали; підраджується копати картоплю, стриже волосся; наструє рояль, рубає дрова в лісі; вимислив удосконалену пилку, щоб пиляти дрова... Шаповал, теж як той герой Кнута Гамсуна: сажає соснину, сіє дубовий жолудик, викохує лісові молодняки і цікавиться геологією; вчить устрій лісопильного заводу, сам його збудовує і працює по хімії; проводить з конною тягою залізницю по лісові і пише публіцистичні статті в „Українську Хату“; сам нівелює та проводе водопровод в свою хату і віршує поезії; плянує і потім сам будує паркетну фабрику в себе і музичить; проводе електричне світло і розводе квітинки; на решті робить винахід, як здобувати добру артилерійську клепку не ручним способом — не колючи, а машинним — пиляючи, без розрізки волокон, що явилось переворотом в лісовій техніці, котра знала до того часу лише перший примітивний спосіб. І, як той герой К. Гамсуна, Шаповал міг в той час про себе сказати: в моїм житті немає більше нічого спільного і я нічого не упускаю з виду, коли віддаюся своїм мріям... Краще, єдиній своїй мрії, що держала і держить його на світі, мрії про щастя рідного краю...

„Одна любов держала мене в світі“ — признається поет і, видаючи її, питає, — „чому, мій краю, гинеш ти?“ Тому, сам же й одвічає, що

**Одна його
любов.**

Край наш розкішний, як мрія безмірна,
Тьмою окурений.
Світлом одурений,
Очі запліснув у рабстві в труні.

Тому, що коли з одним з нас нещастя, коли брат наш тоне у морі злиднів, як переляк уже поширив йому очі, як він гукать, благать не може, бо рот заллють чорні хвилі, ми байдужні стоїмо на березі, дивимося, лускаючи насіння — ніщо вже наші душі на поміч братові не зруше, ми хрюкаємо собі в барлозі. Тому що наш люд ще спить і не бажає розплющити очі, аби побачити, яку велику мізерію в собі він носе зпоконвіку. Її б він

збувся, коли б не спав, коли б тільки забажав.
Але наш люд не хоче бажать, він тільки б спав,
на світ не вийде з хати. Тоді ж

Спи, клякни, умирай!..
Здихай на дні у ямі,
Коли там любий рай...

але поет цього не хоче, він знов і знову буде свій
нарід, кличе його до життя, проти надій надіється,
бажає розплющити сліпцю очі, гукає з усієї сили

Прозри, сліпець!..
Пручайся-ж рідний край,
Бо ця лиха година
Тебе задуже, Україно, —
Хай ввірветься терпець!
Прозри, сліпець! Прозри, сліпець!

Та мертва тиша в одвіт. Глас вопіючого в пустині.
Неначе по кладовищу гукає. І як преправедний
Ієремія він в роспуці, в сльозах, з ненавистю (у
1910 р.) картає своїх земляків по заслугі

Що за край! Що за люде прокляті!
Всі по волі в неволі..
І не знать чи живі чи мерці..
Цілий вік сплять усі без пуття —
Гей свинота! — проспий все життя.

З свого лісового пристановища, як з пташинього
льоту, як з високої гори йому прекрасно видніється
вся Україна. Як так і далі буде йти, хитає голо-
вою поет (у 1911 р.), згинеш Україно. Задубієш
беззахистна у степу і сніги твій слід земний за-
криють, виросте над тобою висока могила і

На могилі камінним стовпом
Я стоятиму з німим докором
Й похоронним у руці хрестом.

Од таких безрадісних, безнадійних українських
національних перспектив поет на щастя має ліки
опріч поезії, ще й у музиці. Її таємно дуже чари
виринають з серця крики, змушують душу стре-
пенутись, стогнать, рватись і ридать, іскри надій
роздмухують в пожеж.

Не можу чути я музики,
говорить ще у 1907 р. поет,

Не можу я й не чуть її —
В ній муки всі мої великі,
Все щастя й радощі мої.

В другім місці він признається, що закохавсь у вальс Шопена і поринає в йому весь. На гойдастих хвилях вальса впливає чорний човник, ведучи позад себе рій ясних чудовин, а попереду рій рожевих чаровій. В човні пропливає казка колишніх ясних днів і поет бреде за ним з блідим обличчям, гамуючи свою тугу й гризоту. А в другий раз він повідає, як під згуки вальса

Огні сміялись, очі сяли,
Музика солодко пливла
Уста нам часто розкривала
Й питва жагучого лила.

Не тільки людям, а й самій природі музика може влити в уста питво жагуче. В осяяній сонцем діброві, що йшла по-над водою, тільки з'явився пустун-вітрець і в цимбали в гіллі тихенько задзвонив, як загомоніли, захитали верхами, подали гасло дуби,

І раптом пари обнялися,
В обійми кинулись міцні,
Дуби з березами сплелися.
Вклонились вільхам ясені.
І затремтіли всі осики,
І стали з соснами вони,
І в такт солодкої музики
Пішли всі липи і клени.
...Хтось закликав до танцю Бога,
Хтось цілував уста чийсь,
Хтось плакав з радості й знемоги
Й стогнав од щастя на весь ліс.

Людському життю музика може надасть хоч і хвилиnnих, але все ж таки солодких радощів. От уявіть собі, що світла цілі міріяди, музика б'є гопака. Тоді кожне молоде личко, мов криничка блищить у пущі лісовій. Закаблуки хлоп'ячі той гопак вибивають і павою пливе — хороше українське дівча у картатій плахті, одбиваючи такт

Плахта міниться картками,
Миготить і тріпотить,
Червоними чобітками
Ніжнн дзвінко дріботить.

**Музика
дає ра-
дість.**

**Контра-
сти вере-
дять ду-
шу.**

І безмежно жаль в такий час знати, що моя—то
пісня проспівана, що марнію й гасну я, що моє вже
лишилося десь по заді, що згублено все, усе, тоді

...болить душа і сльози підступають
У горлі тисне жмут плачу...

Серце наче уже зовсім заснуло для особистих пе-
реживаннів, з цього боку мов би я чоловік скін-
чений. Та ось несподівана зустріч. Що за стан,
за погляд, руки? Раз побачив, раз поглянув, поко-
хав і пішов, як до мети; світлий образ перед мене
лине путеводною зорею. І хочеться, аби він таким
і лишився, овіяний мрією, далеко високий,

Ах, синій мов даль бездонна,
Не давайся мені ти... —

бо що полапають людські руки, на тім зостанеться
їх слід... Краще розійдемось, зіллємось з рядом
бідних днів, ночей.

Де ж зустрілись, — там лишились
Знак ізрещених очей.

**Світова
війна
1914—1917
року.**

Влітку 1914 року був убитий наслідник австрій-
ського престолу ерцгерцог Фердинанд. Це повстало
формальною причиною до війни між Австрією та
Серією в яку незабаром встали народи майже всієї
Європи, Японія, а через два роки й народи Аме-
рики. Огонь страшної згуби пожерав придбання
всіх століть. Свобода, честь і життя як поодинокі
людей так і цілих народів топталися чобітьми
солдат. Всі цінності були обезцінені. Здичавів
світ. За людськість страшно стало, людина людині
зробилася гірше звіря. Сумуючи, поет розведе
руками:

Неначе з глуму абились люде,
Пішли війною всі на всіх:
І кладання зубами чуті всюди
І божевільний сміх.

У вірші, повнім експресії і не аби якої сили він
маює нам показну, зовнішню сторону блискучої
воєнщини, показує нам свято в честь бога міліта-
ризма, виступ війська в похід

Бубни гудуть, дзвенять літаври,
 Бойці в похід ідуть, ідуть...
 На зброї грають блески-барви,
 Квітки встеляють славу путь.

У слід бойцям в повітрі мають

Неначе білі голуби —

І поцілунки посилають

Прощальні помаху руки.

За святом ідуть будні, виворотна сторона медалі,
 дають себе знати часи війни.

Вже рік Вкраїна голодує

Вже рік як гине темний люд,

Стоїть пеньком страшна примара

І зазира... війна, війна.

Фінал війни — мертве поле, укрите кістками, над якими кружляє вороння... Тяжкою жертвою Молохові являється війна для всіх народів, для нашого ж українського було геть тяжче. Як оповістили війну, як мобілізований цвіт народу виступив у похід — царська Росія шемонула Україні ножем в спину. На українську націю впали такі бичі та скорпіони, яких тільки міг придумати злий геній „братнього“ великоруського народу. І воювати за таку Росію ми українці не могли. Йшли в похід як воли на заріз, умирали проклинаючи Росію. І ніколи ще на Вкраїні не стала так популярна серед всіх шарів людности і партій ідея незалежності України апольогетом якої здавна був М. Шаповал.

Завойована Галичина потерпіла всю силу національних знущань. Газети, журнали і всю иншу пресу разом заборонено; всі як політичні так і культурно просвітні організації було закрито; діячів Галичини арештовано і запроваджено „въ мѣста не столь отдаленныя“. Все руйнувалося, солдати приходячи в національні українські школи добувалися до книгозбірень і напучені старшими роздерали на часті, а пошматовану шпурляли українську книжку під ноги, топтали, знущалися. Многомільйонні армії огнем і мечем пройшли всю Галичину аж до Карпат і Дунайця. А коли мусіли втікати назад під напором Макензена, то щоб не дати ворогам житла палили села (Холмщина), все нищили, руйнували, Україна конала в огні та в руїнах:

Вона палає й мовчки гине,
Стає вже купою руїн,
В димах пожежі в небо лине
Її останній бідний тлін.

Здавалось, що од такого неомонгольського нашествія вже й сліду не лишиться України, згорить остання її хата і дим розточиться од неї безслідно. От же во істину contra spem spero і вперто наміряється шукати її:

Я знов подамсь її шукати
На всі-усюди світові,

говорить поет, шукатиму Вкраїноньку святу пильним оком, всім серцем, всім розумом своїм.

Не може ж бути, не може бути,
Що ззість її на вік війна!

ні, ні, він віре, що рідна Україна вирне хоть зеленим островом на морі, під сонцем знову засія!

Як неблагонадійний офіцер М. Шаповал на наше щастя не був покликаний до армії, а лишився живий та здоровий у своєму лісицтві проїнятий єдиною думою, ждучи коли його покличуть національні справи. Така хвиля не заставила себе довго чекати. Рознеслась чутка, що в Чернівцях бідує визначна українська письменниця, комусь треба легально туди пробратись і М. Шаповал вже експерт по лісотехнічним машинам і їде на Буковину в реквізичійній од Воєнно-Промислового Комітету Комісії, де й робе своє діло. Знов таки не з-за матеріяльних вигод, а в вищих цілях, він в 1916 році стає на чолі великих лісових Трубчевських Підприємств того же таки Комітету і згуртовує коло себе співробітників переважно з українців, з'організовує журнал „Шлях“, рветься на всі боки,

Немає дня, щоб серце не боліло
Щоб я кудись не поривавсь.

та вже така доля всіх українських громадських діячів, що їх вінчають не лаврові вінки, а колючі вінки з шипшини; замість подяки їм завдають тяжких образ і поетові щиро бажається

Щоб затремтів-би я хоч раз
Не від людської дурнослави,
Не від журби й не від образ.

Од таких вражінь ніт-ні, а й знов опустяться в зневірьї дужі руки:—„А що як те все, що я роблю нікому не потрібно?“—отруюють душу сумнівні запитання. Поетові знов здається, що він поховав свої надії, проспівав усі свої пісні, що ідеали, ці чарівні мрії, як блискучі брязкальця розбилися і розгубились по смітті людському. І в розпуці він підносить страшну отруту молодим, палким, живим. Він кличе не дурить себе й не вірить

...в щастя, у кохання.
В свободу, рівність і братання.

і не балакати про їх, бо їх ніколи не було, нема
й не буде...

В кінці лютого несподівано вибухла, а в початку березня 1917 року увінчалася повним успіхом давно жадана велика російська революція. Царя скинуто з трона, Росія зробилася фактично республікою, спали всі кайдани, повіяло повною горожанською свободою, і в переднім своїм слові до останньої третьої збірки поезій — яку під натиском друзів М. Шаповал таки згодився пустити у світ — він ось як виражає сумне минуле, а стріває радісну майбутність:

Прощаю дні, що вже минули.
Вітаю дні, що вже прийшли,
Що Україну зворужнули,
У руки рідний стяг дали
Й до слави повели.

Ми дожилися до того щасливого і, будемо вірити, не скоропереходячого моменту коли для нас і в межах Росії відкрилися кольосальні можливості, коли Україна нарешті легко зітхнувши змогла стати під своє національне знамені, коли сотисячна лава нашого народу в своїй столиці Києві маніфестувала визволення під рідним жовто-синім стягом, досі забороненим. Своїм у стягові присвячує поет натхнені рядки:

Револю-
ція
1917 року.

...На Україні у столиці
Сяють, мають у горі
Прудко-крилі віщі птиці
Синьо-жовті прапорі.

У столиці на Україні
Прапорі всі жовто-сині...

У Києві од нині постійно засідає Українська Центральна Рада, що опираючись на весь нарід має здобути в федеративній Російській республіці автономію України, у Києві відбуваються загально Українські політичні і культурні з'їзди і конгреси, у Києві нарешті вже засновано українські козацькі легіони, до його злітаються вільні орли України

Грюка небо, грім гуркоче
Знявсь гармидер, галас, зик...

...Гуркотить гніздо орлине

І рокоче: гур-гур-гур...

Разом прапор, шаблі — вгору.

Грайте гасло з чорних сурм!

Україно, геть покору —

— Бий з гармат, лети на штурм!

І в перших рядах борців за свободу, рівність та братерство ідучих на штурм іде знов таки М. Ю. Шаповал, одвойовуючи нові позиції українству. І коли вже замість пера в руках поета появилася зброя, годі ждати нам од його більшої поетичної продукції, ніж то було досі...

На нашім небові його поетичній зорі досі не судилося розгорітись. Вона не першої великості. Та як не будемо придивлятись і говорити про такі зорі, вони не будуть з'являться, а які зійдуть — ті безслідно погаснуть. Без того не з'явітись на нашім небові й зорям першої великості... вже хоть би тому, що їх ні з чим буде рівняти.

Мало встиг дати М. Шаповал, але й того, що ми маємо, досить, аби бачить, що іскра Божя в йому безперечно є, і так би хотілося аби він її не затушив, однаково — з любови чи з ненависти до земляків. Тим часом і того що він дав нам вже досить, аби його знати та з нагоди виходу третьої збірки поезій в десятилітній ювілей поетичної діяльності щиро привітати.

До музичного додатку П. І. Сениці.

У вищенаведених рядках, як умію, даю я своє розуміння творчості М. Шаповала, як поета. Характеристика цього поета доповнюється і я сказав-би поглиблюється талановитими музичними композиціями до його слів нашого ліпшого нині національного композитора П. І. Сениці.

Проспівайте під акомпанімент приложену тут одну лише його працю на слова М. Шаповала „Гей свинота“, ви ліпше зрозумієте всю муку ненависти а разом і любови до рідного краю, вилитих в словах:

„Що за край! Що за люде прокляті!“

Ви відчуєте нелюдську тугу і пекельну турботу по своїй Україні в згуках рідного співу і національної музики. Слухав я вперше їх і був зворушений до сліз....

Тільки Сениця, син козака з Переяславщини, з вищою музичною освітою та талантом, що сам „пильно вдивляється в становище свого народу і палає до його гнівом, обуренням і... любов'ю неймовірною“ міг, в свою чергу, так вірно обняти і поглибити розуміння творчості другого самородка з низів народу.

Цей додаток тут є мов би цитата з його робот про розуміння М. Шаповала як поета.

Сениця багато вже дав, а ще більше буде мати Україна від його попереду.

Поздоров тільки Боже, як кажуть наші селяне, його віком довгим та добрим здоровлям!

О. Мицюк.

(90к) 1 руб 23 коп (1986г)

4001

РЛ

10

~~Затяг~~

Н

О. Мизюк

М. Шаповал як поет.

Львів. Бібліотека
А.Д. УРСР